

„ТВОРЦИ ОТ НЯКОЛКО ПОКОЛЕНИЯ“ от  
ЗДРАВКО ПЕТРОВ. С., БП, 1984. 260 с.

Здравко Петров е автор на повече от петдесет литературно-критически книги, най-значителните от които са „Личности и съдби“, 1970, „Профили на съвременници“, 1973, „Законно и незаконно родени умове“, 1976, „Критика и критици“, 1977, „Силюети на любимите автори“, 1978, „Асоциативни пътувания“, 1980, „Творци от няколко поколения“, 1984. И възторгът, и скептицизмът в неговото творчество се пораждат от това, че той никога не наблюдава безпристрастно литературния живот и явленията в него. Изключително придиричлив към новите имена в поезията, прозата и литературната критика, в същото време Здравко Петров съвсем не е от онези „кабинетни“ критици, които изчакват уталожването на страстите в оценките за една или друга литературна изява. Напротив, като критик той може да се ангажира изцяло с литературната творба и нейния автор, да ги брани от едностранични тълкувания, да воюва дори за техния престиж. Ако обаче действително и безспорно заслужават това като литературно явление. В това отношение особено показателна е новата му книга, която е изградена изцяло от литературни портрети на най-значителните български автори.

Здравко Петров не е от критиците, които щедро изразходват високата похвала или острия упрек. Но тогава, когато ги открием в статите и рецензиите, написани от него, те са особено ценни, защото са напълно основателни. Ето защо, без да е от отявлените полемисти, той не избягва литературно-критическите спорове. И точно в такива случаи доказва, че като критик — ценител на истинското слово, не робува на преднамереност, на утвърдени авторитети, а с радостна изненада открива новото и го прави достойно на чатаелите. В този смисъл статиите на Здравко Петров винаги притежават вътрешна полемичност. Читателят я схваща като едно подчертано изискване за единство между творческа идея и нейния убедителен художествен израз. И макар че професионалната толерантност му е вродена, статиите му по отношение на това изискване са особено настоятелни.

Еснейт по природата на своето дарование, в книгите му присъства силно историзмът.

Тук не става дума само за това, че той обича да проследи „автобиографията“ на една книга, на един проблем (например „Ранни спомени“ на Симеон Радев, „Планински вечери“ на Асен Разцветников, „Пътят за Света Круа“ на богомил Райков), или най-важните исторически събития около формирането на творческата личност (Т. Павлов, Т. Трайков, Г. Цанев, Хр. Смирненски, А. Разцветников). Но Здравко Петров се интересува особено от художествения израз на вложената идея, как в нея се оглежда историческият аспект на събитията. Критикът се стреми да прави паралели между индивидуалната творческа личност, която събира като във фокус обстоятелствата, реагира на най-парливите исторически събития, от една страна, и поколение-творци — от друга. Силно развитото чувство за историзъм, без навсякъде да е директно подчертавано, е последователно прокарано — ще го почувствуваме в портрета и на Хр. Смирненски, и на Ас. Разцветников, и на Сл. Крайски, и на О. Василев, и на Г. Джагаров, и на Д. Жотев, на Л. Левчев и на Л. Стефанова. Ярката вътрешна полемичност на нашия статичен му и тя не понася никакви двусмислици: „Неведнъж сме били свидетели на опити — пише Здравко Петров — за размятане на естетическите стойности, на несъобразяване и с историческите факти. Никой обаче не е в състояние да измести нашата поезия в миналото и сега от нейното славно русло, което е свързано с имената на Ботев, Славейковите, Вазов, Яворов, Смирненски, Вапцаров, поетите от „Нов път“, пролетарските поети на 30-те години. Нашата поезия е имала и има едно неумиращо гражданско начало. Но това не означава, че в нея не могат да съществуват и други естетически търсения, други линии на развитие. Колкото и да е силна гражданската струя в нея, тя познава и други линии и тенденции. В случая не това ни смущава, смущава ни нещо друго: че линията на гражданската изява започва да се третира недомлъващо, като нещо остаряло, нещо, което принадлежи към минали дни на нашата поезия. Някои под флага на модерност искат да атакуват една поезика, под чийто обаяние в миналото се намираха хилядите младежи, готови да умрат в борбата като Йохан. Романтичните стихове на Смирненски носеха привлекателния образ на един идеал, яркото отрицание на стария

свят с всичките му атрибути на мизерия, безправие, политическа ретроградност."

При изграждане на литературнокритическите си портрети Здравко Петров рядко прибегва до разгърнат анализ на конкретна творба от даден автор. И ако все пак го направи, то е с цел да разкрие в пълнота противоречиво и сложно явление, сложността около критическата оценка за него (например портретите му на Хр. Смирненски, Т. Траянов, Хр. Радевски — от поетите, портрета му на Цв. Стоянов — от критиците и пр.). Проявява прецизност и чувство за мярка. Чрез художествения феномен Здравко Петров се стреми да разкрие както особеностите на творческата личност, така и спецификата на литературното развитие за даден период от време. И макар винаги да се спира на отделни книги, които са му направили силно впечатление, или на колоритни творчески фигури (С. Радев, Цв. Стоянов, Д. Жотев, Г. Джгаров, Хр. Радевски), той е от критиците, които винаги постигат "панорамна" картина на епохата, на нейния литературен и културен живот.

Изследвайки шателно постиженията на "своите" автори, собствената му творческа мисъл ражда много интересни и плодотворни идеи — така само можем да си обясним появата на неговата книга "Асоциативни пътувания". Но тя, в този смисъл, не е единствена. И в новата му книга "Творци от няколко поколения" присъствуват важни "асоциативни" елементи, съпоставки с миналото и бъдещето на българското слово.

Книгата на Здравко Петров се състои от 24 портрета. Първият е на големия български поет Христо Ботев. Здравко Петров не остава до верните, но всеизвестни, общо взето, констатации за творчеството на Ботев — това, че то е въткло силна поляризация на чувствата, любов и омраза, страстна и безкомпромисна борба срещу националния поробител, срещу политическото ксоголедство, срещу невежеството, алчността, робския морал, това, че жигосва пороците на своето време, словото му не познава милост и състрадание. Сам Ботев чрез огнената си публицистика така е изповядвал своя идеал: "Предателите и шарлатаните трябва да се преследват безпошадно. Ако те не се срамуват да тъпчат със своите нечисти нозе правата на народа, то защо да се срамувам аз да прекрача прага на техния развратен живот? Частият живот на човека е тясно свързан с неговата обществена дейност." Тръгнал от тази постановка, Здравко Петров убедително изгражда публицистичния облик на големия български творец, като търси аналогии между мисловната школа от 60-те години в Русия, представена от знаменитата тройка Чернишевски, Добролюбов, Писарев и същността на българския поет и публицист Хр. Ботев. Здравко Петров нееднократно подчертава, че Ботев е усвоил силните страни на тази мисловна школа, изиграла историческа роля за пробуждането

и на руското общество, а както се оказва по-късно — и не само за него.

Оригинално е поставен от критика въпросът за приемствеността между Ботев, от една страна, и Раковски и Каравелов, от друга, като се подчертава, че на страниците на в. "Знаме" се продължават от Ботев техните идейни традиции. Ботев все по-настойтелно се освобождава от социалния утопизъм, поддържа становището на Левски за самостоятелна борба на народа ни, въодушевен от въстанието на Херцеговина през юни 1875 г. ("Европа и политическите областелства дават свобода и самостоятелност само на тогава, който сам може да ги придобие"). Здравко Петров говори за това изумително съчетание в Ботевата публицистика на история и логика, думи и дела, мисъл и емоция. А шедьоврите на своята поезия Ботев написва благодарение на това, че е блестящ публицист. Критикът обورها схващанията за художествената публицистика, която "убивала" поезията. Публицистиката на Ботев изразява нови идеи, нови концепции и по тази причина тя придава още по-голяма актуалност на неговите постически откровения.

"Външно формално Траянов стои далеч от поетическата традиция на Вазов" — пише Здравко Петров. Постепенно критикът обаче ни убеждава, че традицията е нещо живо и функционално. Здравко Петров открива "чертите на епик" в поезията на Траянов, специфика, характерна например за Вазовото творчество. Даже Хр. Смирненски, един поет толкова далеч от индивидуализма, се е учил от Траянов на осмостъпна строфа, негово влияние ще открием и в баладите на Ив. Пейчев. Здравко Петров търси историческия контекст на явленията, той не се самоопиянява от блестящите похвали спрямо творчеството на разглеждания "любим" автор, макар да не скрива своите явни предпочитания, станали повод за създаването на литературнокритическа статия. ("Авторът на "Строителите на съвременна България" за по-младото поколение беше една легенда — възторжено казва например Здравко Петров за С. Радев, — затова аз пристъпих с трепет към дома на стария критик, публицист и дипломат Симеон Радев.")

Изграждайки портретите на видни български писатели, Здравко Петров се съобразява с написаното от критиката за тях. Колкото не е съгласен с конкретно мнение, той се стреми изчерпателно и убедително да го докаже; веднага проличава, че критикът не робува на предпазливост и дребнавост, статията му са толерантни и аналитични. Особено личи това качество на критика в статията за Хр. Радевски, издържана изцяло в духа на историзма. Милена Цанева в своя критически етюд за творчеството на Радевски употребява термина "аскетична романтика" и това определение може с пълно основание да бъде приложено към цялостното творчество на Радевски. Здравко Петров приема това, но добавя: "Христо Радевски се въодуше-

ява не толкова от събитията, колкото от настъпателната сила на идеите. В това се състои неговата сила и слабост."

Разглеждайки стихосбирката „Въздух не достигаше“, критикът я окасествява като най-зрялата поетическа книга на Радевски, явление за поезията от 30-те години. През втората половина на 30-те години се засилва цензурата и Хр. Радевски е принуден да заглуши своето директно патетично слово. Но той, подчертава критикът, не изменя на линията, а по страниците на „Изкуство и критика“ отпечатва ярки партийно-класови строфи за борбата, за революционната победа. Именно тази духовно отвоанована победа, след 9 септември 1944г. дава нови криле на поетическото възъживяване у Радевски. Много точно е характеризирана от Здравко Петров новата лирика на Радевски от този етап: „Той не заспа на старите си поетически лаври. До ден-дневен държи като воин перото. Написа не само интересни мемоарни книги, но и редица стихосбирки, които със своята свежест и чистота на поетическия рисунок напомнят поезията му от 40-те години. Някаква естетическа връзка има между „Въздух не достигаше“ и пейзажната му лирика от последно време. Тя не е плод на импровизаторски настроения, а на едно философско осмисляне на отношението му към природата.“

Като критик с дългогодишен опит Здравко Петров е писал за поети, прозаисти, критици, естети. Но може да се забележи, че предпочитанията му са към поезията, към образците в нея. За него съществува вече утвърдено мнение, че рядко цитира поетически творби, защото има строго подбрани любими стихотворения, които, събрани заедно, биха изглеждали като една изискателно подредена антология на съвременната българска лирика. „Литературните му портрети са физиономични“, „култивират една висока естетическа изискателност“, те са „редки откровения, доказващи, че времето на идейната и емоционалната критика не само не е минало, но никога няма да мине и не може да мине“ — така пишат за Здравко Петров неговите колеги критици („Пътна критическа проза“ от Л. Георгиев. — В: Рецензии 1973—74. С., БП, 1975 г.). „Профили на съвременници“ доказва — пише същият критик, — че Здравко Петров по недоразумение бива причисляван към импресионистичната критика, от която той заимствувал немалко средства и приспособления, само не и метод. Колкото и да сме строги спрямо идейно-естетическите му позиции, не можем да не признаем две неща: първо, че в книгите му присъства една диалектико-материалистическа система (някъде и дефинитивно изразена в теоретически разработки), и, второ, че статиите му са субективно отражение на литературни образи и закономерности, а не просто впечатления от съприкосновението с творци и книги. . . Авторите на безжизнените псевдоматематизирани „модели“ претендиционно се опитаха да изместят Здравко

Петров и съмишлениците му по перо от законното място на едно критическо поколение, за да открият терен за бездушните си операции над литературните текстове. Критици като Здравко Петров им пречат, тъй като дори без да възгъват в конкретна полемика, със самото си съществуване в литературата издигат друга мярка в нея.“

Критик по призвание, Здравко Петров носи съзнание за трудността на професията и е толерантна, но видима изискателност говори за постиженията и за слабостите на своите колеги (портретите за Т. Павлов, Г. Цанев, Цв. Стоянов, Ив. Богданов, Исак Паси, М. Цанева, П. Велчев). За Г. Цанев справедливо е отбелязано, че още през 30-те години е очертал „нови хоризонти за нашата литература, обновена по постановки и стил“, „прогнозите му излязоха верни“, „Във всичко, което е излязло от перото на Г. Цанев, личи естетическият максимализъм на Белински, Луначарски, Шалда. . .“

Здравко Петров по-рядко е писал за жени-творци (но се помнят неговите оценки за Бл. Димитрова, Багряна, Дора Габе). В новата му книга присъствуват още два портрета — на поетесата Л. Стефанова и на литературния изследовател Милена Цанева. С много вкус е избрано най-доброто от Л. Стефанова, за да се разкрие физиономичното в нейната поезия. Здравко Петров е респектиран от критическата последователност на М. Цанева. Той изтъква като особено важно нейно качество тази способност да се насочва към българската класика и да интерпретира явленията в нея системно и задълбочено. Значимостта на литературоведа според Здравко Петров се проявява в това, дали може по достойнство „да интерпретира класическото наследство на една литература“. Защото там се проявява най-ярко не само наличността на задълбочени познания от историята на литературата, но и естетическите принципи от арсенала на самия критик. Милена Цанева години наред работи над творчеството на Вазов, не само крупна, но и средишна фигура в нашата култура. Не може да не се забележи фактът, че аналитично и задълбочено М. Цанева поставя въпроси, свързани с художественния свят на Вазов, с особеностите на неговия реализъм, със специфичните елементи и на художественото му майсторство. Тя успява да разкрие историческия и естетическия идеал на Вазов, което е и най-ценното в нейната работа на литературен изследовател. Здравко Петров подчертава, че всяка преценка на Милена Цанева се базира на богата, добре проверена изворова база, тя подхожда към темите си отговорно, въоръжена със солидни познания за развоя на българската литература между двете световни войни. Критикът особено цени нейните портрети на Багряна, Фурнаджиев, Далчев. „В своята критическа дейност — обобщава Здравко Петров — Милена Цанева се мъчи да долови трайните образци на творците, да ги

освободи от всичко случайно и полемично, с това, което ще остане за литературната история."

От направените от Здравко Петров портрети на литературни изследователи най-впечатляващи са тези на Цв. Стоянов, Исак Паси и П. Велчев. Близки по дух на самия Здравко Петров — у тримата се съчетава широката култура със строгия критически усет, — те особено допадат на натиурела му. Според Здравко Петров най-ценното в дарбата на И. Паси е неговата „хуманистична закваса“. Той е човек, подчертава критикът, който уважава „системното творчество“, възискателен и безкомпромисен. Истинско удоволствие е за читателя да прочете редовете, посветени на Цв. Стоянов. „Самото съществуване на Цветан Стоянов — ще каже Здравко Петров — е жив упрек срещу умствената рутинa и блаженото спокойствие на непросветените умове.“ Цв. Стоянов притежава дарбата систематически и задълбочено да изложи дадена философска или литературна идея. Той беше чужд на фрагмента, заключава Здравко Петров. Изводът е, че за нашата култура Цв. Стоянов си остава „един духовен мост“, по който минаха и минават много български поколения в своя поход към прекрасното в изкуството, в познанието за него. „Прецизно перо, точно око за естетическите ценности“, „разностранност на литературните интереси, необичайна за нашите условия“, „познания върху испанската и руската класическа литература“, „любов към поезията на Рилке“ — са характеристики, втъкани в портрета от Здравко Петров на Петър Велчев. Авторът на „Творци от няколко поколения“ намира за основателно да помести портрет на най-младия критик от днешната литературно-критическа дейност, защото според него П. Велчев притежава вкус не само към „актуалната критическа мисъл и художествената продукция, но и вкус към историята“. За доказателство Здравко Петров се спира на ценностни моменти от статията на П. Велчев за Яворов и Развешников.

Цялостната книга на Здравко Петров, съставена от портрети на творци от различни поколения, но със значим принос в историята на българската литература и в нейното настояще, е пронизана от „чувство“ за историзъм. Тя е свидетелство за зрелостта на неговата критическа дарба, доказателство за висотата на неговите големи интелектуални възможности като ценител на българското художествено слово.

Мариана Тодорова

„ПОЕЗИЯ И ПОЕТИ“ от КОНСТАНТИН ЕЛЕНКОВ. С., НМ, 1985

„От „Жив е той“ до „Жив съм...“. Тези две избухвания на българския поетичен дух затварят може би най-важния кръг на еволю-

цията не само на нашата поетическа мисъл.“ Цитатът е от критическата книга на Константин Еленков „Поезия и поети“ и той в значителна степен подсказва посоката на критическия му патос. Задачата му е поскромна от огромното усилие, с което е свързано проследяването на сложното движение на националния поетически дух, затворено между най-ярките формули на неговата еманация. Целта му е да обвърже тенденциите в поезията на 70-те години, които въпреки все още малката дистанция придобиват плътност и прозират изпод неяснотата, с най-важното звено от традицията, чиято цялост е доказателството за трансформацията на едната формула в другата. В неговата постановка това са двата диалектически обвързани израза на гражданска съпричастност, които под различни форми винаги са били „в кръвта“ на българската поезия. Стремяща се към систематизиране и типологизация на явленията и процесите, свързани с доближаването до втората формула на социалната интенция на поетическото съзнание, която е условие за адекватността му към глобалните проблеми на човешкото битие, статията „Преодоляване на патетизма“ е поставена в началото на книгата. Нейната концепция, която логично и убедително организира поетическото настроение през десетилетието, внася значителен порядък в обкръжаващата с динамиката на промените си атмосфера от този период на поетическото движение. Именно като осъзнаване на критическата отговорност при подобна амбиция трябва да се приемат призивите му за по-категорична критическа намеса при обкръжките и сложни положения, вмъкнати в бележките, които предхождат фактическата разработка на темата.

В тях Еленков застъпва схващането, че критическата дейност оправдава предназначението си, когато се осъществява в условията на дискусии и разногласия, когато уточняването на понятията е предхождало прецизния анализ на съдържанието им, а не да се върви по пътя на безконфликтното им присматане, водещо до обезсмисляне и нефункционалност. Като пример за лекомислено прието критическо понятие той посочва „поколение“, което неоправдано заличава индивидуалности и качествени различия и е безсилно при едно по-строго осмисляне на поетическата еволюция, която въвсем не се осъществява под диктанта на хронологията в поетическите генерации. Тази мисъл е подкрепена с примери от поетическата практика през 70-те години, които сочат, че едни от първите, които реагираха срещу все още властващата в някои представи за поетическа значимост външна декларативност, не бяха поетите, които тогава навлязаха в литературата, или поне не само те, а че заедно с „Обсерватория“ на Любомир Левчев и „Сантиментални посвещения“ на Христо Фотев излизат и стихосбирките на „преображението“ на Дора Габе и Веселин